

Açık veri- Açık erişim: Dünya ve Türkiye

Gültekin Gürdal,
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Kütüphane ve Dokümantasyon
Daire Başkanı

Bilgiye erişimin önündeki engellerin kaldırılması; gerek üretilen bilginin niteliğinin yükselmesine, gerekse yüksek katma değerli ürünler ve hizmetlerle toplumun hızlı biçimde gelişip kalkınmasına imkân sağlayacaktır. Bu nedendir ki gelişmiş toplumlar, kamu kaynaklarıyla, yani vatandaşın vergileri ile desteklenen bilimsel yayınlara ve araştırma verilerine herkesin ücretsiz olarak erişebilmesi için yasal düzenlemeler yapmakta ve bu konuda çok önemli teşvikler uygulamaktadırlar. Açık veri; telif hakları, patent veya diğer kontrol mekanizmalarının kısıtlamaları olmaksızın, belirli bir verinin, herkes tarafından istedikleri gibi kullanma ve yayınlatabilmeleri için ücretsiz ulaşılabilir olması fikridir. İsteyen herkes tarafından ücretsiz olarak erişilebilen, tekrar kullanılabilen ve paylaşılabilen araştırma veya gözlem sonuçları açık veri olarak tanımlanmaktadır. Açık veri inovasyonu teşvik etmekte, etkinliği arttırmakta ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir.

Büyük veri hareketinin önemli bir kısmı, vatandaşların kendi hükümetleri ve kamu hizmetleri ile ilgili paylaştıkları kişisel olmayan bilgilerin toplumun yararına kullanılmasındır. Açık hükümet verileri muazzam bir kaynaktır. Hükümet olağan çalışma faaliyetlerinin bir parçası olarak büyük miktarda yüksek kaliteli veri toplar. Bu verilerin açık olması, yeniden kullanılabilir biçimlerde ve uluslararası standartlarda kullanıma sunulması birçok potansiyel fayda sağlamanın yanı sıra girişimciliği ve inovasyonu da teşvik edecektir. Teknik, hukuki, sosyal ve piyasa ile ilgili çok sayıda zorlukları olmasına rağmen, açık verinin birçok faydası etkin bir şekilde vatandaşlara transfer edilebilir.

Açık Bilgi Vakfı'nın (Open Knowledge

Foundation-OGP) kurucularından Rufus Pollock'a göre verinin yararlı uygulamalar ve hizmetler oluşturmak için şirketler, bireyler ve kâr amacı gütmeyen sektörlerle açılması aynı zamanda demokrasinin teşvikini, hükümetin katılımını, şeffaflık ve hesap verilebilirliği sağlar.

AB'nin "Açık Veri Stratejisi" açılış konuşmasında; petrolün siyah altına benzetildiği gibi, verinin de dijital çağda yeni bir önem ve değer kazanacağını ifade eden Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Neelie Kroes, "Veri altındır... Onu işlemeye başlayalım" çağrısı yapmıştır.

Avrupa Komisyonu Genel Müdürlüğü'ne göre Kamu Sektörü Bilgileri (PSI) Avrupa'daki bilgilerin tek büyük kaynağıdır ve bu bilgiler

dijital haritalar, meteorolojik, yasal, trafik, mali, ekonomik ve diğer verileri içerir. Bu ham verilerin çoğu yeniden kullanılabilir ya da günlük kullanım için yeni ürün ve hizmetlere entegre edilebilir. Örneğin; araç navigasyon sistemleri, hava tahminleri, finans ve sigorta hizmetleri gibi.

Şirketlerle ilgili veriler, suç ve adalet istatistikleri, gözlem verileri, eğitim verileri, finans ve sözleşme verileri, yer/mekân verileri, küresel kalkınma verileri, hesap verebilirlik ve demokrasi ile ilgili veriler, sağlık verileri, bilim ve araştırma verileri, istatistikler, toplumsal hareketlilik ve kalkınma verileri, ulaşım ve altyapı verileri açık veri olarak kullanılabilir. Verilerin bilgiye dönüşebilmesi, kullanılabilir olması ancak açık veri yönetimi ile mümkündür. Veri yönetimi; veri yönetim planlaması, veri yaratma/tanımlama, veri belgeleme, veriye erişim, veri kullanım ve paylaşımı, etik ve entelektüel mülkiyet, depolama ve yedekleme, uzun dönemli koruma stratejilerini kapsamaktadır.

Veri yönetimi ile bilimsel buluşların artması sağlanabilir, araştırma yapmak kolaylaşır ve araştırmaların etkisi artar. "Open data access policies and strategies in the European Research Area and beyond" verilerine göre; ABD'de yılda 60 milyar dolar, AB FP7'de 50 milyar avro, H2020'de 70 milyar avro araştırma gideri olarak kullanılmakta ve yıllık veri artışı yüzde 30 civarında gerçekleşmektedir. "Büyük veri" herkese açıldığı takdirde Avrupa'da yılda 150-300 milyar avro tasarruf sağlanacağı tahmin edilmektedir.

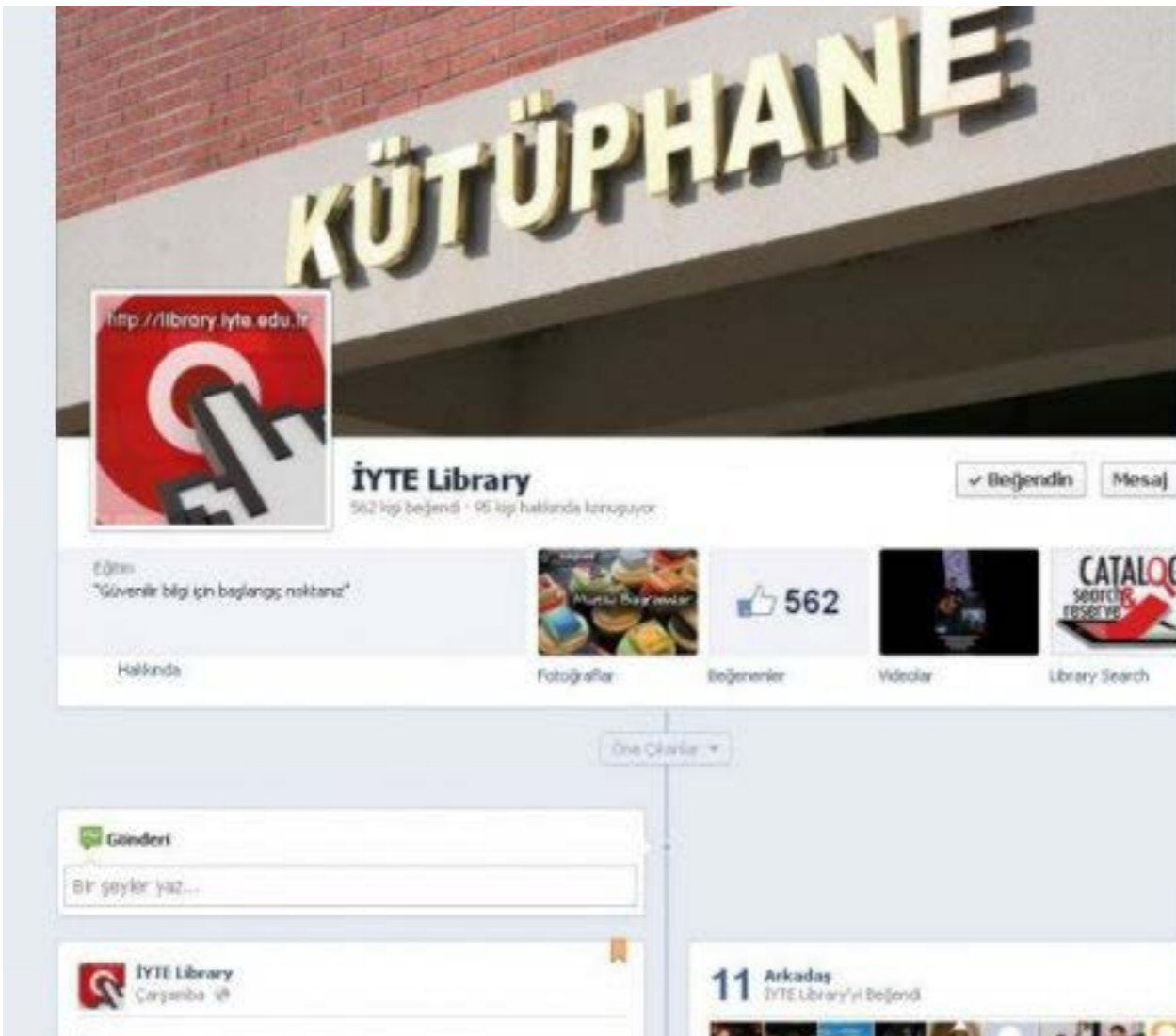
Türkiye'de e-dönüşüm projesi çerçevesinde altyapı, birlikte çalışabilirlik, üst veri şemaları vb. gibi konularda yararlı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen açık veri konusunda alt yapı, veri dizileri, yazılım ve veri hizmetleri yetersiz durumdadır. Şifreyle kişilerin e-devlet hizmetlerine ve kendi verilerine erişebilmesi mümkün ancak tüm kamu verileri herkese açık değildir.

Akademik camiada ortak çıkarların yaratılması amacıyla bilginin paylaşılmasına armağan edilmiş toplumsal bir hareket olan Açık Erişim; yaklaşık 10 yıldır yoğun bir şekilde dünyanın

gündeminde ve bugün dünyada pek çok bilim insanı, yayınevi ve araştırmacı tarafından desteklenmektedir. Açık Erişim, 2001 yılında yayımlanan "Budapeşte Açık Erişim İniyatifi" bildirisinde "Bilimsel literatürün İnternet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, dizinlenebilir, tam metne bağlantı verilebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olması" biçiminde tanımlanmıştır.

AB Ufuk2020 Çerçeve Programı kapsamında AB destekli projelerin çıktılarını açık erişim olmak zorundadır. ABD, İspanya, Yunanistan, İtalya gibi ülkeler kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırma çıktılarına açık erişimi zorunlu hale getirmişlerdir. Günümüzde birçok üniversite açık erişimi, araştırmacıların destek alabilmelerinde ve akademik yükseltmelerde ön koşul olarak sunmaktadır.

Türkiye'de de açık erişim yaklaşık 10 yıldır gündemde. 2006 yılında; Türkiye'de açık erişim arşivi oluşturma süreçlerine yönelik çeşitli düzeydeki girişimlere temel oluşturmak, destek olmak, önerilerde bulunmak, örnek uygulama ve eğitimler çerçevesinde edinilen tecrübeleri paylaşmak üzere, ANKOS (Anadolu Üniversitesi Kütüphaneleri Konsorsiyumu) çatısı altında Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler (AEKA) adıyla bir çalışma grubu kuruldu. ANKOS AEKA Grubu, Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler konusunda Türkiye'de bilgi profesyonelleri arasında farkındalık yaratmak, ilgili uygulamalarda ANKOS - bilgi profesyoneli - araştırmacı işbirliğini sağlamak, yurt içi ve yurt dışında bu konuda faaliyet gösteren kurumlar ile işbirliğine gitmek misyonuyla çalışmalarını her geçen gün arttırarak sürdürmektedir.

TÜBİTAK ULAKBİM tarafından Eylül 2013 tarihinden itibaren yürütülmeye başlanan DergiPark Projesi ile ulusal akademik dergilerin kalitesini ve uluslararası etkisini artırmak amacıyla elektronik ortamda bir dergi yönetim sistemi kuruldu ve zamanla Türkiye'deki tüm akademik dergileri kapsamı planlanan dergi barındırma hizmeti verilmeye başlanmıştır.

2014 yılında; kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmalar sonucunda üretilen bilimsel çıktılarının açık erişim olması, açık erişim yayınlar ve yayıncılık ile ilgili politikalar oluşturulması, Kurumsal Akademik Arşivler ve Ulusal Akademik Arşiv sistemlerinin kurulması çalışmalarına YÖK bünyesinde başlandı ve bu çerçevede konunun uzmanlarından oluşan bir çalışma grubu kuruldu. "Yükseköğretim Akademik Arşiv Projesi" ile Türk Yükseköğretim Sisteminin ürettiği bilimsel tüm çıktılarının, üniversiteler tarafından oluşturulacak Kurumsal Akademik Arşivler aracılığı ile toplanması, düzenlenmesi, uzun süreli saklanması ve YÖK Başkanlığı'nda kurulacak Yükseköğretim Akademik Arşiv sistemi üzerinden merkezi olarak harmanlanıp ulusal ve uluslararası tüm kullanıcıların erişimine sunulması hedeflenmektedir. Böylelikle küresel anlamda büyük bir rekabetin yaşandığı yükseköğretim alanında, üniversitelerimiz daha görünür hale gelecek ve bu görünürlük yapılan çalışmaların paylaşılmasına ve kalitenin yükselmesine, üniversiteler ile sanayi arasında bir ara yüz oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. Bu çalışmaların bir sonraki adımı kamu kaynakları ile üretilen araştırma verilerinin açık erişim standartlarına uygun biçimde paylaşımı olacaktır. Konulan uzun dönemli hedef ise bu ulusal akademik arşivde bilimsel çalışmalarını paylaşmak isteyen ülkedeki tüm kamu ve özel sektör kuruluşlarını entegre etmektir. Üniversitelerimizin senatolarınca kabul edilen açık erişim politikaları bu çalışmanın başarısı için son derece önemlidir. Bu konuda ilk adım üniversite senatosundan açık erişim

politikasını geçiren ve mensuplarınca yapılan yayınların zorunlu olarak açık erişim arşivinde depolanmasına karar veren İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Rektörlüğü'nden gelmiştir. Tüm üniversitelerimize örnek oluşturan bu Politikanın ardından buğün 25 civarında üniversitemiz benzer kararları almış ve sayı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Gelinek noktada bugün 120 civarında üniversitemiz Açık Erişim arşivlerini kurmuş ve veri girişine başlamıştır.

Aynı zamanda; Türkiye'de gerek açık erişimin alt yapısı gerekse politikalarla ilgili AB destekli 3 proje vardır: Açık erişim politikalarıyla ilgili Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Bölümü'nün ortağı olduğu MedOANet (Mediterranean Open Access Network) projesi", açık erişim alt yapıyla ilgili İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Kütüphanesinin ortağı olduğu OpenAIREplus (Open Archives Infrastructure for Research in Europe) projesi ve MedOANet'in devamı niteliğinde, Avrupa ülkelerindeki açık erişimle ilgili gerek fon sağlayan gerekse açık arşivleri olan (örneğin üniversiteler) anahtar kurumları belirleyerek bu kurumlar aracılığıyla ilgili ülkelerde açık erişim politikalarının ve stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olma amacındaki PASTEUR4OA (Open Access Policy Alignment Strategies for European Union Research) projesi.

Özellikle "OpenAIREplus" AB'nin kendi büyük verisini oluşturmak amacıyla kurulmuş tüm Avrupa'daki açık Erişim Arşivlerini harmanlayan bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bugün yaklaşık 8 milyonun üzerinde yayını ve veriyi içermektedir. H2020 çerçeve programı kapsamında da proje devam edecektir. Yine bu proje kapsamında CERN ev sahipliğinde oluşturulan açık veri arşivi ZENODO (<http://zenodo.org/>) istenilen büyüklükte veriyi tüm ülkeler için arşivleme hizmeti vermektedir. Günümüzde en oneli güç bilgidir ve bu gücü ortaya çıkarmanın yolu da kayıt altına almak ve araştırmacıların erişimine sunmaktır. Bu hususta Türkiye'nin yapması gerekenler aşağıda verilmiştir:

- Kamu kaynaklarıyla desteklenen tüm çalışma ve araştırmalardan üretilen yayınlara ve araştırma verilerine açık erişim yasayla düzenlenmeli.
- Bu yayınlar ve veriler açık arşivler aracılığıyla uluslararası standartlarda kullanıma açılmalı.
- Yayınlarla ve verilere açık erişim araştırma desteği alabilmede ön koşul olmalı.
- Desteklenen araştırma önerilerinde veri yönetim planı sunulması zorunlu olmalı.
- Ülke içinde fon sağlayan ve AB projelerini koordine eden bir kuruluş olarak TÜBİTAK açık erişim ve açık veri konulu girişimlerde daha aktif rol almalı.
- Uzun dönemli bu verilerin korunabilmesi için teknik altyapılar kurulmalı.
- Dünyada ve özellikle AB'de konu ile ilgili standartları düzenleyen tüm çalışmalar izlenmeli ve ülke olarak bu çalışmalara aktif olarak destek verilmelidir.

